

Шумило Микола Єгорович –
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

ДОСУДОВІ І СУДОВІ ДОКАЗИ У КПК УКРАЇНИ

Розглянуто досудові та судові докази у КПК України.

Ключові слова: докази; досудове правосуддя; процесуальна форма.

Рассмотрены досудебные и судебные доказательства в УПК Украины.

Ключевые слова: доказательства; досудебное правосудие; процессуальная форма.

Pre-trial and judicial proofs are considered in UPK of Ukraine.

Keywords: proofs; pre-trial justice; judicial form.

Уже давно у процесуальній науковій та навчальній літературі узвичаївся розподіл доказів за відношенням до характеру зв'язку з фактами предмета доказування на прямі та непрямі, за природою та механізмом формування і носієм доказової інформації – на особисті і речові, за джерелом отримання фактичних даних – первинні та похідні, за відношенням до предмета обвинувачення – обвинувальні та виправдувальні. Проте, на мій погляд, тривалий час залишається поза увагою не менш важливий їх розподіл на досудові та судові [1], адже процедури та цілі їх отримання мають суттєві відмінності. Пояснити це можна, між іншим, феноменом очевидного перебільшення як у доктрині, так і в практиці місця й ролі досудового розслідування, а також фактичного пониження статусу суду як органу, покликаного вирішувати основне питання кримінального провадження.

Разом із тим треба зазначити, що для такої класифікації в нашому законодавстві були відповідні юридичні підстави. Так, у ст. 322 КПК УРСР 1922 р. указувалося, що судді під час наради і постановлення вироку не в праві читати і оголошувати показання свідків, експертів, розглядати речові докази та інші документи, які не були представлені сторонами під час судового слідства. У ст. 323 цього Кодексу наголошувалося: суд

обґрунтовує свій вирок винятково на даних, розглянутих у судовому засіданні. У ст. 334 КПК України 1960 р. констатувалося, що в мотивувальній частині вироку наводяться докази, на яких ґрунтується висновок і мотиви, через які суд відкидає інші докази.

Це свідчить про те, що суд як самостійний учасник доказування досліджував з участю сторін докази, сформовані на досудовому провадженні. За результатами судового слідства вони набували іншої якості, уточнялись, хоча подекуди й не визнавалися такими, оскільки умови їх перевірки та оцінювання суттєво відрізнялися від аналогічних операцій на стадії досудового розслідування. Тому відповідно ґносеологічний та процесуальний статус таких доказів був різний, а само досудове розслідування не випадково називалось попереднім. Висновок слідчого і прокурора на підставі доказів, отриманих на досудовому розслідуванні, розцінювалися не інакше, як думка цих посадових осіб, а досудові докази підлягали дальшій перевірці та оцінці в суді, де випробувалися на надійність та достовірність.

Якщо подивитися на ситуацію з точки зору ґносеології та психології, то не складно перекоонатися в тому, що юрист (слідчий або прокурор) не у змозі одноособово належним чином оцінити і перевірити докази повним обсягом. Річ у тім, що на справність таких операцій суттєво впливає низка чинників, зокрема соціальна позиція суб'єктів доказування, наявність процесуального інтересу та ін. Приміром, слідчий силою свого функціонального призначення у кримінальному процесі не може бути вільним в перевірці та оцінювання доказів. Приблизно в такому становищі і прокурор, під процесуальним керівництвом якого проводиться розслідування.

Далі треба згадати й про потребу вступати у відносини з іншими суб'єктами-конкурентами доказування (захисником, підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим та ін.), що зумовлено коопераційним та комунікаційним характером діяльності процесуального доказування. Саме таким способом за допомогою предметів-посередників (доказів) між ними здійснюється взаємний обмін результатами логіко-практичної діяльності. Цьому слугує змагальна процедура судового розгляду, у рамках якої забезпечується рівноцінність презентованих сторонами доказів, незалежність суду від сторін, а головне – його вільна й неупереджене оцінювання доказів.

Унаслідок таких процесуальних операцій докази, отримані на досудовому розслідуванні, пройшовши через процесуальне «горнило» судового розгляду, «очищуються» від небажаних суб'єктивістичних і релятивістичних нашарувань і міркувань, можуть визнаватися процесуально доброчесними.

У розглядуваному контексті треба зауважити, що попри наявність в тогочасному законодавстві певної цезури (розмежування) між досудовими і судовими доказами ця слушна ідея зосталася на процесуальних майданцях, не набувши рис своєї чіткої теоретичної та законодавчої оформленості. У кінці 80-х років ХХ ст. окремі науковці почали звертати увагу на цю перспективну проблему. Так, О. І. Трусов, спираючись на вітчизняні та європейські традиції розуміння сутності доказів і доказування, дійшов висновку про можливість і потребу повернення до

концепту кримінально-судових доказів як *conditiosinequanon* цивілізованого правосуддя [2], проте ця ідея, на жаль, не була підтримана фахівцями, а отже, і не знайшла свого втілення в законодавстві.

2002 року В. П. Гмирко в контексті міркувань про засаду безпосередності дослідження доказів і правил про їх допустимість та належність запропонував класифікацію доказів на докази підготовчого та юрисдикційного проваджень [3]. Він також навів можливі причини того, чому радянська і пострадянська процесуальна доктрина виводили за рамки цю проблематику: відсутність в радянській процесуальній доктрині розмежувань завдань підготовчого та юрисдикційного провадження і властивих їм рівнів доказування, «скутість» обвинувачення й суду спільним ланцюгом обов'язку встановлення об'єктивної істини, а також «першородний гріх» інформаційності у трактуванні природи доказів [3].

Проте слід зазначити, що, на мою думку, у новому КПК України (2012 р.) зроблено важливий крок на розподіл доказів на досудові та судові. Так, у ч. 1 ст. 84 КПК України зазначено: викладаючи в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд установлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Своєю чергою, у ст. 23 КПК України на рівні засади кримінального процесу закріплено положення про безпосередність дослідження показань, речей і документів судом, а в ч. 2 цієї норми прямо вказано, що «не можуть бути доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків передбачених цим Кодексом».

На відміну від КПК 1960 р. (ст. 301, 306 КПК 1960 р.) у новому Кодексі не передбачено процесуальне «дійство» оголошення в судовому засіданні показань свідка, даних під час доказування чи судового слідства та показань підсудного. Разом із тим кримінальний процесуальний закон з огляду на реальну можливість критичних ситуацій для життя і здоров'я свідка та потерпілого, щоб запобігти втраті доказового значення їх показань, передбачає допит слідчим суддею в судовому засіданні.

Так, у ст. 225 КПК України, встановлено порядок допиту слідчим суддею свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні за клопотанням сторони обвинувачення (з наданням стороні захисту права бути присутнім на такому допиті) в ситуаціях існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, які можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань.

У новому КПК України законодавцем послідовно проведено лінію на диференціацію таких джерел доказів, як показання, на досудові та судові. І то показання, отримані під час досудового провадження, не мають значення для суду: у ч. 4 ст. 95 КПК України стверджено, що «суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання... Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них». Підставно

вважати, що подібний наголос спеціально зроблено на показаннях з тим, щоб, зокрема, запобігти застосуванню незаконних методів допиту на досудовому провадженні.

Аналіз наведених норм доказового права нового українського КПК дає змогу стверджувати, що вимоги до процесуальної форми їх отримання не є однакові. Так, на досудовому розслідуванні певна частина доказів може бути сформована за результатами проведення гласних (слідчих) розшукових дій, а інші – негласних (слідчих) розшукових дій, а закон ставить між ними знак рівності. Наприклад, у ч. 1 ст. 256 КПК України вказано: «...протоколи щодо проведення негласних (слідчих) розшукових дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих розшукових дій під час досудового розслідування».

На мою думку, до вирішення цього питання треба було підходити більш обачливо, оскільки це призвело до того, що в чинному КПК України недостатньо дієвих механізмів забезпечення отримання достовірних результатів у перебігу проведення негласних слідчих (розшукових) дій. На жаль, новий закон – mimo добрих намірів його проєктантів – закладає *volens nolens* можливість цілком реальних зловживань. Мова, наприклад, про потенційну криміногенність, «закладену» в процедурах обстеження недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), здійснення контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) та інших.

Це створює неабияку загрозу для прав і свобод особи, законності і справедливості правосуддя, тому в умовах наших реалій не варто применшувати роль процесуальної форми, особливо там, де існують суттєві ризики порушення прав людини та фальсифікації доказів. З огляду на це на часі затурбуватися питанням запровадження у КПК України достатніх і ефективних гарантій проти свавілля і беззаконня функціонерів кримінального процесу. Я погоджуюсь з думкою, що було б правильно закріпити у ст. 256 КПК України таке важливо правило: результати негласних слідчих (розшукових) дій можуть визнаватися доказами, якщо вони підтверджуються достатньою сукупністю доказів, отриманих з взаємонезалежних джерел у ході проведення гласних слідчих (розшукових) дій. У будь-якому разі зазначена проблема потребує спеціального наукового дослідження [4].

Далі треба звернути увагу на той факт, що в КПК України передбачено спеціальну процесуальну форму отримання доказів в умовах судового розгляду. Наприклад, у ст. 352 КПК України встановлює процедуру допиту свідка в суді (зокрема, приведення його до присяги, черговість допиту свідків обвинувачення і свідків захисту, правила проведення прямого та перехресного допиту, участь в допиті потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників та законних представників та ін.). У згаданому плані може йтися й про наявність відмінностей у процесуальній формі проведення таких слідчих і судових дій, як допит потерпілого (ст. 353 КПК України), експерта (ст. 356 КПК України), дослідження речових доказів (ст. 357 КПК України), документів (ст. 358 КПК України), звуко-, відеозаписів (ст. 359 КПК України).

Одночасно треба здавати собі справу з того, що не всі докази, зібрані стороною обвинувачення під час досудового провадження, можуть бути визнані судовими за результатами їх дослідження в суді судового дослідження. Цей висновок слідує зі змісту п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК України, в якій вказано, що у мотивувальній частині вироку зазначають докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів. Зрозуміло, що докази отримані на досудовому розслідуванні можна використовувати лише для прийняття рішень на досудовому провадженні. Вони будуть достовірними лише для слідчого та прокурора, але ймовірними для захисту і суду. Тому є підстави стверджувати, що за новим КПК України діяльність доказування складається з двох етапів – здійснюваного на досудовому і судовому провадженнях.

Вони відрізняються тим, що в першому разі можуть доказування здійснюється в процесуальній формі, сконструйованій для потреб досудового розслідування, а в судовому засіданні вже відбувається «гостре» процесуальне доказування. Тому судові рішення обґрунтовуються лише доказами, дослідженими і визнаними судом. Підтвердженням цієї тези є факт, що законодавець кваліфікує слідчі докази як матеріали. Приміром, з позицій законодавця (ст. 317 КПК України) логічно слідує, що залучені учасниками підготовчого провадження до обвинувального акту докази він розглядає як такі собі документи або інші матеріали, але не як докази *sensu stricto*.

Отже, законодавець поділяє докази у кримінальному провадженні на досудові та судові. Їх формування відбувається в різних процесуальних умовах (режимах). Процесуальна форма досудових доказів дає змогу використовувати їх лише для потреб досудового розслідування, проте для суду вони є лише вихідним матеріалом, що підлягає дослідженню судовим методом. Зібрані сторонами докази на досудовому розслідуванні можуть визнаватись судовими доказами лише за результатами їх інтерпретації сторонами у судовому засіданні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Михайловська І. Б. Настольная книга судьи по доказыванию в уголовном процессе / Михайловская И. Б. – М. : ИГП РАН, 2006 г. – С. 119–137.
2. Трусов А. О допустимости и относимости доказательств / А. Трусов // Сов. юстиция. – 1990. – № 14. – С. 14–15.
3. Гмирко В. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристики, класифікація : конспект проблемної лекції / Гмирко В. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2002. – С. 61–62.
4. Уваров В. Г. Негласные следственные действия в новом УПК Украины / В. Г. Уваров // Бюллетень МАСП. – 2012. – № 1 (6). – С. 120–123.